

„Az egyház centruma a mennyben van.” A láthatatlan egyház Tavaszy Sándornál

Kivonat

„Minél jobban érzi magát valamely földi egyház a világban, annál nagyobb a veszedelem, amely fenyegeti, mert ez azt jelenti, hogy elszakadóban van láthatatlan életfeltételeitől, láthatatlan alapjától. Az önmagában álló és az önmagában élő egyház hamarosan a hitnek és az evangéliumnak álpótlékává válik és hamarosan oda húzódik a polgári jóllét közelébe s a Kijelentéstől elszakadva. Szociális, vagy nemzeti hasznossági eglyetté válik. Mindezekből egészen világos, hogy bármely látható egyház a láthatatlan egyház nélkül lehet nagyszerű szervezet, de nem egyház. [...] Amelyik egyház földi hatalommal és eszközökkel, emberi találékony-sággal és megalkuvásokkal az Új-Jeruzsálemet, Isten országát megvalósíthatónak véli, annak az egyháznak nincs szüksége az isteni kegyelemre, vagy ha igen, akkor azt egyszer s mindenkorra birtokba vette és emberi-papi adminisztráció alatt tartja. Amelyik egyház mindent megnyert, amit csak ezen a földön meg lehet nyerni, az valóban mindent elveszített, amit nem lehet emberi erőfeszítéssel megnyerni.” (Tavaszy Sándor: *Református keresztyén dogmatika*, 53. fejezet)

A fenti idézettel utalok arra az egyházkritikára, amelyet a dogmatikán kívül Tavasz más írásaiban is megvizsgálók, illetve más kortárs teológusok gondolataival egybe vetek.

Erdélyi városainkban (és falvaink nagy részében) ma alig van hangosan imádkozó és éneklő gyülekezet. A templomlátogatás alábbhagyása még súlyosbította ezt a némaságot. Az istentiszteletre járók apadó közössége egyre inkább „nézőközönység”, nem pedig igehallgató, az istentiszteleten valóban résztvevő gyülekezet. Pedig néhány évtizeddel ezelőtt a résztvevők is, a kívülállók is az együtt éneklő, a bűnvalló imádságot, a Miatyánkot és a Hiszekegyet hangosan recitáló gyülekezetben szemlélhették: íme, ez az egyház. Nem tisztünk most ennek a lehangoló helyzetnek okait vizsgálni, csak annyit állapítunk meg, hogy istentiszteleteink „elszegényedése” súlyosan káros hatással van mind az egyház önmagáról alkotott képére, mind az egyház társadalmi megítélésére. A társadalmi közbeszédben, a médiában „egyházon” egyre inkább csak a tisztségviselőket (papokat, espereseket, püspököket) és az általuk igazgatott intézményeket értik.

„A szentek egyességében, az angyalok és idevezült lelkek társaságában” Isten trónusa elé járulását hangosan megvalló sokaság meghatározó (és megrázó) élménye már csak az erre emlékező időseké. A fiatalabbak, gyermekeik, unokáik már nem tudják, mi az egyház. Ez a fogyatkozás indított arra, hogy Tavaszynak a láthatatlan egyházzal szóló tanításával foglalkozzunk.

Évtizedekkel ezelőtt éppen a gyülekezeti istentiszteleteken ébresztett egyház-tudatom miatt keltették fel érdeklődésemet Tavasz Sándornak a „láthatatlan egyházzal” szóló fejtegetései.¹ Tavasz az egyházat olyan közösségnek tekinti, amely az örökkévaló és láthatatlan egyház „beterjedése” ebbe az időbe. Ez kihívást jelent a földi egyházra nézve, és permanens és jótékony krízisben tartja azt.

A láthatatlan egyház által támasztott krízis és kihívás ugyanolyan mozgósító erőt jelent az egyházra nézve, mint Isten országának evangéliuma a világ számára. Isten uralma, a mennyek országa nem egyesekhez, hanem a kiválasztottak, „seregéhez” szól. Isten seregeket hódít magának, mert mennyen és földön minden hatalom az övé, tehát a világot minden vonatkozásában tényleg is a maga hatalma alá akarja vonni. Isten országa nem valami individuális bensőséges érzést, és nem csak valamilyen új lelkiületet hoz, hanem az egész népnek szóló örömet. Nem egyesek önző öröm-szükségletét szolgálja, hanem a világ újjáteremtését a maga egységében.

Tavasz korát megelőzően a liberális teológia éppen ebben az individuális bensőségesség értelmében magyarázta Isten országát. Ez úgy jön el – mondta Adolf von Harnack (1851–1930), Tavasz berlini tanára –, hogy megérinti az egyes embert és szállást vesz annak lelkében. Isten országa Isten uralmát jelenti, de csak az egyes ember szívében. Harnack ezzel semlegesítette Isten országának minden eszkatológiai és politikai vetületét és erejét.

Isten országa megvalósulása a megtérés feltételéhez van kötve. Az evangélium szerint Jézus Krisztus első szava ez volt a világhoz: „Térjete meg, mert elközéltett a mennyeknek országa!” Isten a megtérésben döntés elé állít, nem az és-és, nem is a mind-mind, hanem a vagy-vagy elé. Ezt a döntést általunk és rajtunk keresztül maga Isten viszi véghez. *Ennek a döntésnek pedig nem az érzelemben vagy a gondolkodásban kell végbe mennie, hanem elsősorban az akaratban. Ezért Tavasz szerint minden az engedelmisségen múlik.* A döntés abban áll, hogy tud-e az ember

¹Tavasz Sándor: Az egyház református dogmatikai felfogása. In: *A brassói református nagyhét emlékkönyve*, Az erdélyi református egyházkerület iratterjesztésének kiadása, Cluj–Kolozsvár 1928, 41–53. *Református keresztyén dogmatika*, Cluj–Kolozsvár 1932, 53. § (220–227.); Az idői és az örökkévaló egyház viszonya. Az *Út* 1934, 82–85.

engedelmeskedni vagy nem? Aki nem tud engedelmeskedni, az nem alkalmas az Isten országára.

Isten országa és a neki való emberi engedelmesség motívuma Tavaszynak egy korábbi írásában is kidomborodik. *Lehetünk-e még keresztyének?* címen így értekezik:

„Ma egy olyan világban élünk, amely szolgálatról nem akar tudni, hanem csak hatalomról, amely csak jogokat követel, de a kötelesség és az engedelmesség parancsoló szavát nem akarja hallani. Ennek az általánosan uralkodó gondolkodásnak következtében jutottunk oda, hogy ma már a szolgálatban nem látunk méltóságot, a kötelességben nem találunk örömet. Méltóságot csak a hatalomtól várunk, örömet csak a mindenre való jogtól. A hatalomra való egyetemes törekvés teszi az embereket oly kíméletlenül könyörtelenné, a jogra való törekvés pedig tétlenné és álmodozókká. A hatalomért és a mindenre való jogért harcoló világban lehetünk-e még keresztyének? Vajon nem veszünk-e el, vajon nem bukunk-e meg, nem semmisülünk-e meg, ha hatalom helyett a szolgálat, a jog helyett a kötelesség parancsoló szavát hordozzuk a keblünkben?”²

Úgy hangzik, akár a mai helyzetre vonatkozó prófécia: „Ez a világ, ha meg nem áll a pazarlásban, minden erkölcsi tőkét hamarosan fel fog élni és ott marad minden mélyebb erőforrás nélkül. Fogy a bizalom, a becsület, a tisztesség, az odaadás, a türelem és a jóság és ha mindezek kimerültek a régi kutakból, ki fog ezek számára új kutakat ásni?” Ma egyedül a keresztyénség képes ezeket a veszendő értékeket újratereíteni, az áldozatos szolgálat és az elszánt kötelesség parancsa által. „Isten dicsősége van veszendőben ebben a világban, e nélkül pedig számunkra nincs élet, nincs megmaradás.” Nemcsak lehetünk, de szent kötelességünk keresztyénné lenni.

Ugyanígy szolgálatra és köteles engedelmességre mozgósítja a keresztyénséget a láthatatlan egyház hite. Tavasz – Kálvin nyomán – nagy hangsúlyt fektet a látható és láthatatlan egyház megkülönböztetésére.

Ennek a megkülönböztetésnek a lókusa Zsid 13,14: „Nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövődöt keressük.” Az egyház nem ebből a világból való, de ugyanakkor földi-történeti alakulat. Az egyház Krisztus királysága alatt és a Szentlélek kormányzása alatt áll, s mégis emberi vezetői vannak. Az egyház a világon túlra utal és mégis él ennek a világnak a javaival. Különbséget kell tehát tennünk a láthatatlan és a látható egyház között. Az Isten kegyelmi szövetsége alapján, a Krisztusban kiválasztottak egysége és a Szentlélek által elpecsételt közössége

² Tavasz Sándor: *Lehetünk-e még keresztyének?* In: *Világnézeti kérdések*. Füßy József irodalmi és könyvnyomdai műintézete, Turda–Torda 1925, 142–143.

láthatatlan, mert nincs sem helyhez, sem időhöz kötve. Istennek ez az egyetemes, azaz katolikus egyháza magában foglalja mindazokat a választottakat, akik e földön valaha éltek, akik ma élnek és a jövőben élni fognak, tehát nincs időhöz kötve. De egyetemes, azaz katolikus ez az egyház, mert semmiféle térbeli korlátozás nem áll útjában, kihat az egész lakott földre. Ez az egyház tehát idő- és térfelettségénél fogva láthatatlan Anyaszentegyház, szemben a látható földi egyházakkal.

Ezt a láthatatlan egyházra való összpontosítást gyakran érte kritika. Victor János *Ecclesia – quid?* című tanulmányában síkra szállt amellett, hogy „az egyház semmi egyéb, mint tagjainak az összessége” „Állandóan találkozunk olyan megnyilatkozásokkal, amelyekben az egyház úgy szerepel, mint valahogyan a tagjai fölött lebegő vagy velük szemben álló valóság, és nem úgy, mint amely éppen öbennük, magukban megtalálható.”³

A kritika az egyház egységét/egyetlenségét is érinti. „Csak a láthatatlan Anyaszentegyházat valljuk egynek és csak az egy Anyaszentegyházat valljuk láthatatlannak” – tanítja a Második Helvét Hitvallás: „És mivel – mondja – egyedül csak egy az Isten, egy a közbenjáró is Isten és emberek között, Jézus a Messiás; viszont egy az egész nyáj pásztorja, egy ennek a testnek a Feje, végül egy a lélek, egy az üdvösség: szükségképpen következik, hogy csakis egy az egyház...” (XVII/3.)

Dogmatikája széljegyzetében Tavasz ehhez hozzáfűzi: „A látható és láthatatlan egyház viszonya hármas: 1. ha a kettő azonosítatik, létrejön az önmagát dicsőítő pápizmus; 2. ha elszakad, létrejön a szekta; 3. ha megkülönböztetve, egymással kapcsolatban marad, létrejön az evangéliumi egyház, amely a láthatatlan egyház ítélete alatt áll.”⁴

Amíg a látható egyház a szemlélet tárgya, addig a láthatatlan egyház a hit tárgya. Ezért valljuk a láthatatlan egyházról az Apostoli Hitvallásban: „Hiszem az egyetemes keresztyén anyaszentegyházat”. A Heidelbergi Káté sem azt kérdezi: Mi az egyház? Hanem azt kérdi: „Mit hiszel az egyetemes keresztyén anyaszentegyházról?” „Aki *credo ecclesiam*-ot mond... a konkrét egyház látható valóságát látja – ez a tényállás. De amint nézi azt, ami mindenki másnak is a szeme előtt van, úgy látja – nem mellette, nem mögötte, hanem *benne* látja – azt [...] nos: azt, ami *nem* mindenki számára látható”⁵ Ezért az anyaszentegyház nem egyszerűen

³ Victor János, *Ecclesia – quid?* *Theologiai Szemle* 18. évf. 2. sz., 1942, 69–85.

⁴ Tavasz Sándor: *Református keresztyén dogmatika*. Minerva nyomda Cluj – Kolozsvár, 1932, 222.

⁵ Karl Barth: *Kirchliche Dogmatik*, IV/1. Zollikon Zürich, 1953, 730.

az elválasztottak, a kihívottak közössége, hanem a hit egységében élők olyan serege, mely nem a földre, tehát nem a láthatóra, hanem a láthatatlanra, nem is az ismertre, hanem az ismeretlenre néz. A láthatóban látni a láthatatlant – ez valami olyan titka az egyházat valló hitnek, mint a test feltámadásának hite: a „test” szóban ugyanis nem csak az érzéki „hús-test” van benne, hanem az egész ember, testestől-lelkestől.

De nem is egyszerűen a hit hozza létre az egyházat, az egyház nem a hit produktuma. Viszont amit az egyházzal vallunk, azt sem történelmi megismeréssel, sem pszichológiai átéléssel elsajátítani nem lehet, hanem egyedül a hit útján megközelíteni és megragadni. „Ilyen értelemben az egyház a hit konkrét megnyilvánulásának tekinthető, amely mintegy ötvözi Isten tettének és az emberi cselekvésnek a kettősségét és feszültségét, bele értve a látható és láthatatlan egyház közötti feszültséget.”⁶

Dogmatikájában Tavaszly hosszasan fejtegeti azt a kérdést, hogy miben áll a láthatatlan anyaszentegyház igazsága. Két oldala van ennek a kérdésnek. *Először* az, hogyan lehet az egyházat egynek vallani, amikor rengeteg, sokszáz keresztyén egyház van a földön? *Másodszor*, vajon van-e különös értelme a láthatatlan és látható egyház megkülönböztetésének és mit használ ez a megkülönböztetés a Krisztus ügyének, a mi látható egyházunknak és mit használ a keresztyén életnek?

Az első kérdésre röviden felelhetünk: a láthatatlan egyház a hit tárgya. Az egy láthatatlan egyházzal szemben fennálló több földi és látható egyház léte természetes következménye a földi – történelmi – emberi viszonyoknak. Az ugyanazon egy, láthatatlan anyaszentegyház az eszkatologikus határvonalon innen, a földi-történelmi viszonyok között több egyházzá oszlik. Ez természetes tünete a bűneset következtében megromlott világnak és emberi természetnek. Az Isten és az ember közötti szakadék megléte éppen azzal magyarázható, hogy az ember természetes centruma nem Isten, hanem saját maga, ennél fogva ahány ember, annyi világ. Ez a szétagolódás azt jelzi, hogy hol van és hova jutott az ember. Ez az alapja annak a nagy osztódásnak is, amely a különböző egyházak százait hozta és hozza létre.

Itt tűnik ki a láthatatlan anyaszentegyház igazsága is. Mert a láthatatlan anyaszentegyház a különböző egyházak felett áll. Egyik földi egyház sem léphet fel azzal az igénnyel, hogy kizárólagosan ő és csakis ő képviseli az egy láthatatlan egyházat. Amelyik földi egyház pedig ezt teszi, az egyenesen megüresíti a láthatatlan anyaszentegyházat és értelmetlenné teszi ennek a hitét.

⁶Michael Weinrich: *Kirche glauben*. Foedus Verlag Wuppertal, 1998, 15.

A második kérdés arról szólt, vajon mi értelme van ennek a megkülönböztetésnek a Krisztus ügyére, a látható földi egyházra és a keresztyén életre nézve? Vajon mit használ a láthatatlan egyház hite mindezekben a vonatkozásokban?

Mielőtt erre a második kérdésre választ adna, Tavasz leszögezi, hogy a láthatatlan egyház nem egy puszta eszme vagy spekuláció. „Nem valami szétfolyó és nyálkás elképzelés, nem valami ködfoszlány, amely szakadozottan bolyong a világ felett, valamelyik magasabb létszférában, hanem az Atya-Isten által kiválasztott, a Krisztusban megváltott és a minden időben élt, vagy élő lelkek egysége, akiket a Szentlélek-Isten újjászült.”⁷ A láthatatlan egyház jelentősége nem attól függ, hogy mennyi önértéke van, mint valamely abszolút filozófiai gondolatnak, hanem attól, hogy mennyiben szolgálja az Úristen dicsőségét és mekkora az életre kiható ereje. A láthatatlan egyház jelentőségét három pontban foglalja össze Tavasz. Az első kettőt szó szerint idézzük:

„a) A láthatatlan egyház hite mindenekelőtt azt fejezi ki, hogy az Úristen nagyobb, mint minden emberi és történeti viszonyok között élő és emberi alkotásoktól át-meg átszótt látható alakulat vagy közösség. Előbb ismert az Atya minket, mielőtt mi megismertük volna Őt, és előbb szeretett, mielőtt mi szeretnünk volna Őt. Az Atya-, Fiú- és a Szentlélek-Isten tettei megelőzik az ember tetteit. A láthatatlan egyház, mint az örökkévalóságtól kiválasztottak láthatatlan közössége, Istennek minden tettet megelőző örök tette. Ebbe a közösségbe kellett beiktatnunk, hogy valóban élő tagjai lehessünk a földi egyháznak. Csak akiket Krisztus előbb elpecsételt a Szentlélek által, azok viselik magukon, a földi egyház életében is, a hitnek bélyegét.

b) A láthatatlan egyház hite kihat a keresztyén életre. A keresztyén ember a legszéttépettebb keresztyénségben, a legádázabb felekezeti harcok között és a legvigasztalanabb társadalmi tagoltsággal küzdve, elszántan a magasba emeli tekintetét és bizalommal vallja: Csakis egy és láthatatlan az Anyaszentegyház. A keresztyén ember a legtürelmetlenebb felekezeti harcok között, és a leggonoszabb támadásokkal szemben is reménységgel néz a jövőbe, mert bízik a láthatatlan egyház győzelmében. Sokszor felháborodik, hogy mindig tőle várják a legszabadelvűbb magatartást, tőle várják az engedékenységet és a türelmet, sokszor súlyos áldozatok árán is, de végül is megadja magát rendeltetésének, mert az ő kiváltsága, áldozatok árán is, szolgálni azt az egységet, amely ma még láthatatlan és el van rejtve Krisztussal együtt az Atya-Istennél. A valódi

⁷ Uo. 225.

keresztyén ember nem azért a talpalatnyi térért küzd, amelyet elfoglal ebben a világban, hanem kizárólag a Krisztus dicsőségéért.”⁸

A láthatatlan egyház hitének harmadik jelentősége pedig abban áll, hogy állandó *ítélet* alatt tartja a látható egyházat és az egyházhoz tartozó hívő lelkek életét is. Ez az ítélet tulajdonképpen kettős krízis:

1. Az egyik aktuális vagy *ideiglenes krízis*, amely a látható egyháznak egy bizonyos időpontban támadt nyomorúságaiból származik és összefügg az illető kor szellemi, világnézeti vagy erkölcsi krízisével. De összefügg a kor gazdasági és társadalmi fogvatkozásaival is, hiszen az egyház benne van ebben a világban és kapcsolatban áll a különböző társadalmi közösségekkel, a különböző szellemi irányokkal és mozgalmakkal. Ebből következik, hogy minél jobban alkalmazkodik az egyház ehhez a világhoz, annál inkább hatással van a világ az egyházra. Ez az aktuális krízis azonban gyógyítható. Amiképpen képes volt az egyház túlélni a különböző korok társadalmi és gazdasági rendszereit, úgy éli túl ezeknek betegségeit és kríziseit is. Meg kell állapítanunk azonban, hogy a látható egyházak aktuális krízisei annál mélyrehatóbbak, annál fájdalmasabbak, minél alázatosabban a láthatatlan Anyaszentegyház ítélete alatt él valamely földi egyház.

2. A másik az állandó, a *permanens krízis*. És míg az előbbi ellen küzdhet az egyház, sőt le is küzdheti, addig ez utóbbit legyőzni és megoldani soha nem tudja. Ez egyenesen a látható egyháznak a láthatatlan egyházzal való kapcsolatából származik. Az egyháznak ez a meg nem szűnő krízise abban áll, hogy a földi egyház lehetővé teszi a lehetetlent: azt, ami mennyei, földivé teszi, Isten tulajdon szavát szólja emberi szóval, az örökkévaló Isten szolgálatában áll elmúló emberi eszközeivel, az örökkévaló Isten kijelentését hirdeti az idői lét kategóriájában. Úgy is mondhatnánk: mennyei ajándékokat közvetít földi, nyomorult szolgálai formában. Ennélfogva a látható egyház két egymással szemben álló ellentét otthona. Minél élesebben és minél fájdalmasabban éli át a látható egyház a benne rejlő ellentmondást, „hordozva romlandó földi formában, törekeny cserépedényben Krisztus mennyei dicsőségét, és minél jobban szenved a látható egyház eme permanens krízisének ítélete alatt, annál bizonyosabb, hogy a benne elrejtett drága evangéliumi kincset nem fogják elrabolni a gazdasági és szociális, a világnézeti és politikai bajok.”⁹

Említettük, hogy a Zsidókhöz írt levélből idézett mondat – „Nincs itt maradó városunk, hanem a jövődőt keressük” – a látható és a láthatatlan egy-

⁸ Uo.

⁹ Uo. 227.

ház megkülönböztetésének, a kettő kapcsolatának alapigéje. Arra utal, hogy úgy kell élnünk a látható egyházban, mint nem maradandó, mint mulandó városban. Ugyanakkor a jövődő keresése szenteli meg és teszi valóban lelki egyházzá a földi-történeti egyházat.

Már eddig is Tavaszy *Dogmatikájának* gondolatmenetét követtük. Befejezésül adjuk át a szót egészen ennek a műnek:

„Minél jobban érzi magát valamely földi egyház a világban, annál nagyobb a veszedelem, amely fenyegeti, mert ez azt jelenti, hogy elszakadóban van láthatatlan életfeltételeitől, láthatatlan alapjától. Az önmagában álló és az önmagában élő egyház hamarosan a hitnek és az evangéliumnak álpótlékává válik és hamarosan oda húzódik a polgári jóllét közelébe s a Kijelentéstől elszakadva. Szociális, vagy nemzeti hasznossági egyletté válik. Mindezekből egészen világos, hogy bármely látható egyház a láthatatlan egyház nélkül lehet nagyszerű szervezet, de nem egyház. Amelyik földi, látható egyház megszüntetett minden ellenmondást a mennyei és a földi között, kiegyenlített minden feszülő erőt, tehát egyensúlyi állapotot teremtett Krisztus és a világ, a világ és Krisztus között, az az egyház nem egyház. Amelyik egyház földi hatalommal és eszközökkel, emberi találékonysággal és megalkuvásokkal az Új-Jeruzsálemet, Isten országát megvalósíthatónak véli, annak az egyháznak nincs szüksége az isteni kegyelemre, vagy ha igen, akkor azt egyszer s mindenkorra birtokba vette és emberi-papi adminisztráció alatt tartja. Amelyik egyház mindent megnyert, amit csak ezen a földön meg lehet nyerni, az valóban mindent elveszített, amit nem lehet emberi erőfeszítéssel megnyerni.

Ezek a negatív vonások éppen úgy, mint a pozitív megállapítások határozottan mutatják, hogy a látható egyház élete a láthatatlan egyházhoz való viszonyától függ, mert az egyház centruma nem a földön, hanem a mennyben van.”¹⁰

¹⁰ Uo.